

Vilniaus universiteto klinikos įkūrimas ir pripažinimo pradžia

Foundation of Clinic of Vilnius University and Start of its Acknowledgement

Saulius Špokevičius

Baltijos ir Amerikos terapijos ir chirurgijos klinika, Vilnius, Lietuva
Baltic-American Medical and Surgical Clinic, Vilnius, Lithuania
El. paštas saulius@spokevicius.com

Kalbėdami apie Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto gydytojus ar gydymo ir mokslo įstaigas, neišvengiamai pabrėžiame, jog Vilniuje buvo įkurta Medicinos klinika, o jos šlovė siejama išskirtinai su Johanu Pèteriu ir Jozefu Frankais. Klinika, įsikūrusi miesto centre, įvardijama kaip viena moderniausių klinikų visoje Europoje.

Kokie faktai liudija šias nuostatas? Ar išties pelnytai visa klinikos kūrimo ir išskirtinumo šlovė sietina su gerbiamų profesorių Frankų, garsinusių šią instituciją, vardais?

Kalbamuojų metu visoje Europoje kaip stipri dominuojanti imperija ima ryškėti Rusija. Rusijos platybės su jose slypinčiais gamtos turtais, vargše bedale, talentinga ir nereiklia liaudimi traukė visų dėmesį. Viduramžiais pradėjus pardavinėti kailius, miškų ir žemės turtais, kurių ėmė stigti Europos miestams, šioje šalyje ėmė kilti ekonomika ir palaipsniui Rusija ima vytis senąją žemyną.

Augančiai šaliai reikėjo technologijų, mokslo, kultūros. Spragą siekta užpildyti atsivežtiniais kadrais, kurie per trumpiausią laiką turėjo paruošti šiai geografinei galybei mokslininkų, inžinierių, gydytojų ir vakarietiškos kultūros bei meno žmonių.

Jau XVIII a. virtusi kontrastų šalimi Rusija ima importuoti Europos protus. Užėmusi Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritorijas, kurios kartu su turtingiausiais Rusijos miestais – Sankt Peterburgu ir Maskva – tampa tam tikra imperijos kultūros vakarietiška sala, šalis toliau palaipsniui auga ir šiam augimui skiria lėšų. Vakarų mokslininkai, pedagogai, amatininkai, gydytojai didžiojoje imperijoje kviečiami užimti gana pelningas vietas. XVIII a. pabaigoje Rusijos imperijos universitetuose profesoriauja vokiečių, prancūzų, rečiau – britų ir kitų šalių mokslininkai. Rusija tampa finansiškai patraukli specialistams, kviečiamiems oficialiai užimti universitetų katedrų, klinikų ir imperatoriaus rūmų tarnautojų pareigybes. Taigi Vilnius, būdamas trečias pagal dydį Rusijos imperijos miestas, turintis seniausią imperijoje Alma Mater, tampa daugelio užsienio mokslininkų ir gydytojų imigracine vieta (J. P. Frankas, J. Frankas, G. Forsteris).

Bendras kultūros lygis Rusijoje buvo gana žemas. Atvykę europiečiai kritikavo šalį dėl žemos kultūros ir atsilikimo (šalyje vis dar buvo įteisinta baudžiava), tačiau viską atpirkdavo uždirbami honorarai ir privilegijos.

Lietuvoje dar iki Medicinos skyriaus atidarymo Vilniuje veikė keletas ligoninių, kuriose ligonius gydė ir slaugė vienuolės. Galima manyti, kad šiose ligoninėse galėjo būti ir vienas kitas diplomuotas gydytojas, nors

juos tuo metu (nuo XVI a.) buvo galima suskaičiuoti ant rankų pirštų. Diplomuoti specialistai dažniausiai tarnavo turtingųjų ir krašto valdovų dvaruose.

Ligoninės visame pasaulyje atsirado išsąmoninus iš sakyklų, skelbiančių paklusnumą, artimo meilę propaguojančius žodžius. Lietuvoje ligoninės taip pat pirmiausia įkuriamos bažnyčių valdose – vienuolynuose. Tai buvo vargšų prieglaudos, o ne medicinos įstaigos. Vėliau, krašte atsiradus medicinos mokslo įstaigai, kilo būtinybė kurti klinikas. Pirmiausia tam, kad „būtų ligonių“, kuriuos galima demonstruoti studentams, papildant teoriją praktika.

Klaidinga manyti, kad klinikoje gydytis buvo geriau – turtingieji, turėję geriausias sąlygas, buvo gydomi savo namuose. Buvo galima samdyti gydytojus ligoniams prižiūrėti. Namuose buvo ne tik priimami gimdymai, bet ir operuojama.

Ligoninės ar špitolės ir prieglaudos taip pat ne visada turėjo paskatų kreiptis į gydytojus [1], specialistų pastangos dažnai buvo ignoruojamos. Gydytojai galėjo būti ir papildoma finansinė našta špitolėms, kurių finansavimas priklausė nuo geradarių. Pastarieji šių institucijų finansus neretai tvarkydavo savo naudai [2, 3].

Vilniaus universiteto klinikos įkūrimas, sietinas su Johanu Pėteriu ir Jozefu Frankais, pirmiausia buvo orientuotas mokslo ir mokymo procesams patenkinti ir jiems tarnauti.

Taigi XIX a. pirmame dešimtmetyje Vilniaus universitetas pakviečia dirbti du gana garsius to meto gydytojus vokiečius: tėvą Johanną Pėterį ir sūnų Jozefą Frankus. Šioms asmenybėms lemta palikti labai gilų pėdsaką miesto kultūros ir jos aukščiausiosios mokslo įstaigos istorijoje [4, 5]. Frankų atvykimas įvertintas taip: „Austrija juos prarado, Rusija juos išsaugos“ [6].

Prieš atvykstant Frankams, Vilniaus universitete jau dėstė užsienyje mokslus baigę svetimšaliai gydytojai. Vietiniai gydytojai buvo jų autoriteto šešėlyje. Užsieniečių, rodės, niekas iš vietinių negalėjo nustelbti.

Gavusiems aukščiausiųjų monarchų ir kuratorių palaiminimą, tėvui ir sūnui Frankams atverti keliai didelėms reformoms. Kaip rašo J. Frankas, jiems reikėjo įkurti kliniką, kurią jau daug metų buvo planuojama steigti, bet nieko nebuvo daroma. Tik dėl J. P. Franko pastangų ir atkaklumo, parėmus universiteto rektoriui, įsitikinusiam klinikos reikalingumu didžiosios imperijos visaverčiams gydytojams rengti, ir, galiausiai, gavus finansavimą, klinika buvo įkurta [6]. Didžiojoje gatvėje nupirktos patalpos, anksčiau priklausiusios Motiejui Radvilai. Pasak J. Franko, „atsidarė tokia klinikinė ligoninė, kad geresnės ir nesugalvosi“ [6]. Klinika turėjo 16 vietų, geležines lovas, švarias antklodes etc. – viskas buvo geriausios kokybės.

Ar nepakankamas pagrindas vadintis geriausia klinika, kai šios klinikos profesorius yra žymus kelių universitetų auklėtinis, žymaus tėvo, Europos sanitarijos ir higienos pradininko, Rusijos leibmediko sūnus? Vien dėl keliomis Europos kalbomis išleistų memuarų įgyjama teisė skelbti, kad klinika pretenduoja būti žinoma kaip viena geriausių klinikų Europoje.

Bet ne tik tai. Yra dar keletas faktų, kurie netiesiogiai prisideda prie klinikos pripažinimo ir šlovės.

Minėtina Napoleono Bonaparto armijos chirurgo, barono Dominyko Žano Larė asmeninė patirtis. Medicinos paslaugos mieste 1812 m., armijai veržiantis į Rusijos gilumą, paliko jam puikų įspūdį: „Jokių žodžių nepakanka išreikšti padėką pilkosioms šių ligoninių seserims už nepaprastai rūpestingą mūsų ligonių priežiūrą“ [7]. Vėliau tais pačiais metais, armijai atsitraukiant iš Rusijos, tenka gelbėti patį chirurgą. Apie Vilniaus medicinos slaugytojas Dominykas Žanas Larė atsiliepia gražiausiais žodžiais: „Kai devintos dienos vakarą įžengiau į Gailestingųjų seserų ligoninę, pilkosios seserys mane priėmė labai mielaširdingai, neatsitraukdamos slaugė ir sugrąžino į gyvenimą. To aš niekada nepamiršiu“ [7].

Tačiau čia kalbama ne apie universiteto klinikas (jos tuo metu taip pat jau veikė), bet apie vienuolių gailestingųjų seserų (šaritiečių) ligoninę. Pats Larė Vilniuje operavo rusų sužeistą vietinį valstietį, kuriam į dešinę petį buvo pataikiusi ietis. Ši operacija, regis, buvo atlikta Šv. Jokūbo ligoninėje ar tiesiog lauke.

Tiek memuarų autorius, tiek jo gydytojai vizitavo ir universitetinę kliniką, kur matė keletą įdomių medicinos preparatų, konservuotų spirite. (Beje, pasak J. Franko, dalis šių klinikos preparatų dar tais pačiais metais buvo išgerti ir suvalgyti badą kenčiančių armijos kareivių.)

Kilnaus chirurgo virtuozo, pasižymėjusio kilnumu karo lauke, gydžiusio tiek savo, tiek prieš sužeistuosius, savo darbais žinomo visame pasaulyje, gerbiamo visų imperatorių Dominyko Žano Larė žodžiai, užrašyti memuaruose, neabejotinai prisidėjo prie Vilniaus medicinos klinikų garsinimo.

Kalbamuojų metu J. Franko nei mieste, nei Rusijoje nebuvo (jis buvo pasitraukęs su šeima į Viena), tačiau dėl šio medicinos profesoriaus autoriteto Vilnius ir jo medicinos mokykla neabejotinai buvo žinoma, pirmiausia – Lenkijoje ir Rusijoje.

Pirmajame rusų kalba išleistame lėtinių ligų vadovėlyje, kurį 1816 m. parašė taip pat vokiečių kilmės Rusijos profesorius Udenas Frydrichas Karlovičius (1754–1823), J. Frankas minimas kaip neginčytinas autoritetas kaltūno (sic!) ligos klausimu. Kaltūnas buvo kiek mistifikuotas visų jo nemačiusiųjų, vadintas *Plica Polonica et Lithuanica*. Jam priskirti visų lėtinių ligų – sifilio, tuberkuliozės, dizenterijos ir kt. – simptomai. Ši liga galėjo tapti siaubinga Lenkijos ir Lietuvos išskirtine liga, kurios būtų bijojusi visa Europa. J. Frankas (su moksliniu aplombu?) net darė prielaidą, kad tai Lietuvos ir Lenkijos (šiauresnių šalių) raupsų forma. („Чешуйчатая или шолудивая проказа имеет великое сходство с ковтунном, и я совсем не удивляюсь тому, что знаменитый Франк почитает ковтун изменением проказы“ [8].)

Prancūzų karo gydytojų, 1812 m. vizitavusių Vilniaus Šv. Jokūbo ligoninę, nuomonė dėl kaltūno buvo kitokia. Jie kaltūną laikė tik nevalyvumo simptomu. Tačiau karo gydytojai nedrįso prieštarauti Vilniaus universiteto profesoriams, kategoriškai atsakiusiems kaltūną nukirpti: bijota dar labiau pakenkti kenčiančiesiems – tikėta, kad, kaltūną nukirpus, pacientai miršta.

Taigi baisi, egzotiška mūsų krašto liga, aprašyta ir išgarsinta memuaruose, taip pat netiesiogiai galėjo prisidėti prie krašto žinomumo.

Minėtina ir lenkų kalba išleista Andriaus Sniadeckio „Organinių būtybių teorija“. Vadovėlis išverstas į prancūzų ir du kartus – į vokiečių kalbą. Tai reiškė chemijos ir fiziologijos profesoriaus A. Sniadeckio pripažinimą pasaulio ir Europos medicinoje. Johannesas Pėteris Miuleris, Humbolto universiteto anatomas ir fiziologas, žvelgęs į mokslą kaip į gamtos visumą, A. Sniadeckį laikė fiziologijos pradininku [6].

Visa tai ir, neabejotina, dar daugiau prisidėjo prie Vilniaus universiteto ir jame plėtojamų medicinos raidos.

1805 m. įkurta imperatoriškoji Vilniaus medicinos draugija (iniciatorius – Jozefas Frankas), pirmiausia, turėjo praktinę tikslą – buvo skirta tobulintis ir dalytis medicinine informacija. Žymiesiems pasaulio medicams suteikiami garbės narių vardai taip pat turėjo nemenką praktinę naudą: plačiai skelbta apie draugiją, Vilnių, universitetą, sulaukta garbingųjų narių korespondencijos, draugija minėta rašytiniuose šaltiniuose. Visa tai buvo svarbu siekiant klinikos pripažinimo.

Tačiau grįžkime prie klinikos steigimo.

Dar prieš atvykstant tėvui ir sūnui Frankams, Vilniaus universitete jau dirbo profesorius, kurio darbai ne tik nenusileido kviestųjų profesorių darbams, bet juos pranoko pasauliniu mastu. Kalbame apie jau minėtą Andrių Sniadeckį, kuris didžiąją gyvenimo dalį praleido Vilniaus universitete. Sniadeckis buvo žinomas kaip chemijos, farmakologijos ir fiziologijos profesorius. Jis vertėsi gydytojo praktika, buvo gerbiamas miesto ir jo apylinkių gyventojų. Išlikusių receptų skaičiumi A. Sniadeckis nusileidžia tik profesoriumi Lobenveinui [9].

J. Frankas savo memuaruose Sniadeckį mini rezervuotai. Be kritikos ar liaupsių konstatuojama, jog jis išleidęs vadovėlį (tuo metu tai buvo labai svarbu). A. Sniadeckis ne kartą gydė patį tituluočiausią savo kolegą ir jo šeimos narius, tačiau J. Frankas didesnės pagarbos jam nerodė ir neabejotinai laikė savo konkurentu, nes ir pats buvo „kviestinis“, o ne vietinis.

Savo darbais, išsimokslinimu ir rašytiniu palikimu A. Sniadeckis pranoko laiką. Dar prieš atvykstant Frankams, 1797 m. jis kartu su M. Renjė kalbėjo apie tai, kad Vilniaus Medicinos mokyklai būtina steigti kliniką [10]. Sniadeckis pabrėžė, kad medicinai, be teorinių žinių, privaloma ir praktika. Kreipdamasis į Edukacinę komisiją, profesorius pabrėžė, jog esamu laiku tokių mokyklų Rusijoje yra tik penkios.

Sniadeckio teigimu, kuriamai Medicinos klinikai reikalingi trys pagrindiniai skyriai: vidaus ligų, chirurgijos ir akušerijos. Studentų praktikai būtinos dvi ligonių palatos (atskirai vyrų ir moterų), kuriose būtų 12, 8 ar 6 miegamosios vietos. Reikalinga atskira salė operacijoms, kad jas galėtų stebėti studentai. Nėščioms moterims A. Sniadeckis siūlė įkurti šešias miegamasias vietas, geriausia – visiškai atskiras. Visam šiam kompleksui išlaikyti profesorius pabrėžė klinikos ūkio svarbą.

A. Sniadeckis užsimena apie atskirą sveikstančiųjų skyrių. Jo nuomone, sveikimo procesas yra ganėtinai ilgas ir jau neturįs studentams mokomosios (didaktinės) vertės. Atkreipiamas dėmesys ir į akademinės vaisingos būtinumą.

Galiausiai, A. Sniadeckio teigimu, *Collegium Medicum* pastatas netinkamas nei dydžiu, nei vieta. Rekomenduojama kurti kliniką vietoj „Gailestingųjų mergelių“ ligoninės, kur geresnė infrastruktūra.

Išanalizavę šį 1797 m. rašytą kreipimąsi dėl klinikos steigimo ir įvertinę A. Sniadeckio kaip chemijos profesoriaus ir dėstytojo, pirmojo pasaulyje parašiusio žmogaus fiziologijos vadovėlio prototipą, veiklą, turime pripažinti keletą reikšmingų mūsų universiteto ir Medicinos fakulteto istorijos faktų [6, 10].

Pirmiausia, A. Sniadeckio, kaip medicinos mokslo ir fiziologijos pradininko, nuopelnai nepakankamai pripažinti ir detalai neanalizuoti.

Profesoriaus veikla Vilniaus universitete vertintina pasauliniu mastu. Kaip jau minėta, jo vadovėlis buvo pirmasis (tiek Europoje, tiek pasaulyje) fiziologijos ir biochemijos mokslo veikalas. Vadovėlis išverstas į vokiečių ir prancūzų kalbas. Dobilas Jonas Kirvelis A. Sniadeckį laiko ir kibernetikos pradininku pasaulyje, nes, rašydamas apie gyvybę ir jos formas, profesorius atkreipia dėmesį į tai, jog gyvybei egzistuoti dar reikalinga ir tam tikra sistema.

A. Sniadeckio kaip klinikinės medicinos pradininko ir klinikos kūrėjo nuopelnai turėtų būti iš naujo įvertinti ir deramai įamžinti.

Minėtina, kad A. Sniadeckio ir M. Renjė siūlytas klinikos projektas buvo labai išsamus ir apgalvotas, tačiau liko neįgyvendintas [1, 10]. J. Franko (tiksliau – jo tėvo J. P. Franko) įkurta klinika rėmėsi minėtų profesorių autoritetais; tai buvo mažesnės apimties (palyginti su A. Sniadeckio ir M. Renjė siūlytu projektu) terapijos profilio ligoninė.

A. Sniadeckis, publikuodamas naujausias to meto mokslines pažiūras, skatino studentus kvestionuoti autoritetus ir jį patį, siekiant tolesnio progreso. Profesorius neadoravo savo leidinių ir kaskart pabrėžė, kad tai tik gilesnio pažinimo pradžia.

A. Sniadeckio įžvelgti medicinos mokslo horizontai, įvertinti pasauliniu lygmeniu, neabejotinai leidžia profesorių laikyti pasaulinio ryškumo žvaigžde Vilniaus universitete, nors šio mokslininko veiklai iki šiol skyrėme nepakankamai dėmesio ir jo nuopelnus per menkai vertinome [6]. Išstisus du šimtmečius buvęs kitų profesorių (pirmiausia – Johano Pėterio ir Jozefo Frankų) šešėlyje, A. Sniadeckis iki gyvenimo galo išliko kūrybingas tiek medicinos mokslo, tiek chemijos srityse, tapo geochemijos ir fiziologinės biochemijos pradininku pasaulyje. A. Sniadeckis neabejotinai yra ir pediatrijos srities novatorius.

Literatūra

1. Frankas J. Atsiminimai apie Vilnių. Vilnius: Mintis, 2001, p. 61, 68.
2. Lelis J. Pirmosios ligoninės ir jų raida feodalinėje Lietuvoje. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai, t. XVII, Medicinos mokslų serija, t. 4: „Pranešimai, skaityti 1956 m. lapkričio 23–24 d. d. mokslinėje konferencijoje medicinos mokslų istorijos Lietuvoje klausimams“. Vilnius, 1958, p. 51–64.
3. Jakulis M. Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 20.
4. Porter R. The Greatest Benefit to Mankind: a Medical History of Humanity from Antiquity to the Present. London: Fontana Press, 1999, p. 249.
5. Garrison FH. An Introduction to the History of Medicine. Fourth Edition. Philadelphia and London: W. B. Saunders Co, 1960, p. 321–322.
6. Biziulevičius S. A. Sniadeckis – įžymus Vilniaus universiteto profesorius. Sveikatos apsauga 1979; 10: 46–49.
7. Everatt J., sud. Napoleono armija Lietuvoje: prancūzų prisiminimai. Vilnius: Mintis, 2011, p. 45, 101.
8. Уден ФК. Академическая чтения о хронических болезнях. Ч. 2. Санкт Петербург: Типография М. Иверсена, 1816, с. 436.
9. Gudienė V. Prof. Andriaus Sniadeckio 1801–1802 m. išrašytų vaistų sudėties analizė. Pranešimas, skaitytas Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų konferencijoje „SCIENTIA ET HISTORIA–2017“, 2017 m. kovo 30 d.
10. Renjé N., Sniadeckis A. Memorandumas (lenkų k.), 1897.

Padėka

Dėkoju Birutei Railienei ir Marinai Ivinskajai už pagalbą renkant medžiagą.